

SZEMLE

KARL ZENO PINTER

SPADA ȘI SABIA MEDIEVALĂ ÎN TRANSILVANIA ȘI BANAT, SECOLELE IX-XIV

MITTELALTERLICHE SCHWERTER UND SÄBEL IN SIEBENBÜRGEN UND IM BANAT, 9-14. JAHRHUNDERT

(*Editura Banatica, Reșița, 1999. 225 o., 47 rajzos tábla és fénykép*)

Karl Zeno Pinter doktori dolgozata óriási űrt próbált betölteni a mai Erdélyi-medence, a Partium (románul: Părți) és a Bánság fegyverkutatás-történetében, illetve a középkor régészetében. Sajnos azonban már a cím kapcsán meg kell tennünk első észrevételünket, ugyanis nem lehet tudni, hogy a cím alapján mit is ért a szerző az „Erdély” fogalom alatt és ezt sem az előszóban, sem később nem magyarázza meg; a felhasznált leletek előkerülési helye alapján csak később derül ki, hogy a nagyszebeni régész az Erdélyi-medence mellett a Partiumot, a Részeket is együtt tárgyalja a szorosabban vett Erdéllyel. (1918 után „Erdély” fogalma alatt általában az egész elcsatolt 103 000 km²-t értik – a partiumi, illetve bánsági terület népességének nemtetszésére).

Az elcsatolt területeket valójában négy, jól elhatárolható részre lehet osztani: a Bánságra, a Partiumra, az Erdélyi-medencére és Máramarosra. Annak ellenére, hogy Pinter elemzésében a partiumi leletanyagot is használja, ezt sehol nem említi meg. Sarkalatos tévedését abban látjuk, hogy a szebeni régész fejében a cím alapján összemosódik a mai politikában használt Erdély fogalma a régebben (földrajzi szempontból) elkülönített területek terminológiájával, hiszen használja a „Bánság” fogalmát, ám a „Partium” terminust nem, noha vagy mind a négy, földrajzilag elkülöníthető régió nevét használnia kellene, vagy pedig csak a ma használatos politikai terminust: az Erdély elnevezést. A záró fejezetben már a Bánság sem tűnik föl, egyedül az Erdély megnevezés marad, minden magyarázat nélkül. A munka azonban a mind a négy említett régióval foglalkozik.

A dolgozat hét fejezetre tagolódik: I. Kutatástörténet; II. Terminológia; III. Fegyverek

a középkori szellemiségben és eszmeiségben; IV. A középkori kardok és szablyák előfutárai; V. A középkori kardok és szablyák készítése, használata és fejlődése; VI. Kard- és szablyaformák Erdélyből és a Bánságból (IX-XIV. század); VII. Következtetések.

Az I. fejezet első felében Pinter az európai kora- és klasszikus középkori fegyvertörténet széles és jól dokumentált kutatástörténetét mutatja be a XIX. század elejétől: megemlíti J. Hewitt, S. Rush Meyrick, Szendrei János, Nagy Géza és D. N. Anucin munkásságát. A XX. század európai kutatástörténetéről hasonlóan színes képet kapunk, kezdve a század '20-as éveiben megjelenő első, fegyverekkel foglalkozó szaklaptól (*Zeitschrift für Historische Waffen- und Kostümkunde*) és J. Petersen nagyhatású munkájától, a második világháborút követően fellendülő kutatásokig (elsősorban A. B. Hoffmeyer és R. E. Oakeshott munkáját emeli ki), illetve A. Geibig 1991-ben megjelent, e sorok írója szerint az eddigi legtökéletesebb elemzésnek tekinthető munkájáig. A fejezet második felében a mai Romániában megjelent munkákat sorolja fel, ám kiemeli, hogy a romániai fegyverkutatás lemaradt mind a skandináv, mind a középeurópai fegyverkutatások mögött (itt Magyarországot és Lengyelországot említi). Hozzáteesszük azonban, hogy már a bulgáriai kutatóktól is lemaradt (hogy csak Stoyan Vytljanov és Valeri Yotov nagyhatású műveit említsük).

A II. fejezetben tárgyalt fegyverek elnevezésének és használatának ismertetése nagyon fontos része a dolgozatnak, ugyanis a román régészetben eddig folyamatosan összetévesztették a kardot a szablyával (amire e sorok szerzője is felhívta már a román kollégák fi-

gyelmét az *Acta Siculica* 2001. évi számában, a 175–201. oldalon). E fejezetben Pinter először mutatja be román nyelven a kard és szablya használatát, illetve e fegyverek elnevezésének történeti etimológiáját. A fejezet utolsó részében a kardok és szablyák komponenseit tárgyalja. Megemlíti a X. század átmeneti fegyverének számítható szablamarkolatú kardot, azonban kifejezi a kardmarkolatú szablyákat. Ilyen jellegű példány ismert a csekeji temetőből, 1995-ben mintaszerű publikációban közölte M. Reiholcová, tehát egyértelmű hogy 1999-ben mindenképpen ismernie kellett volna Pinternek is.

A III. fejezet elsősorban a nyugati, írott forrásokra támaszkodva mutatja be az ember és a fegyverek közötti szubjektív és személyes kapcsolatot Tacitus germánokról feljegyzett információitól a verses Eddán és a Nibelung éneken át a Robin Hood-történetekig. Felhasználja továbbá különböző középkori freskók fegyverábrázolásait, mint például a Brassó megyei Szentpéter XIV. század végi kápolnájában előkerült Mihály arkangyal-freskó kardos alakját, aki az említett fegyverrel üldözi el a rossz szellemeket és démonokat. Helyesen tárgyalja a fegyvereket harci funkciójuk mellett szimbólumokként is. A fejezet utolsó részében a fegyvereken levő díszítésekkel foglalkozik; a szablyák és kardok díszítésein kívül érinti a lándzsákon levő kovacsolt díszeket is. (Erdély, a Partium és a Bán-ság területéről ilyen lándzsapéldány nem ismert, egy szórvány példányt őriznek viszont a bukaresti „Vasile Pârvan” gyűjteményében, amit a közlője, Heitel Robert Radu, erdélyiként határozott meg, ám a világháború előtt a gyűjteménybe került darabról inkább elképzelhető hogy a Havasalföld területéről került elő, annál is inkább mivel a tökéletesen azonos példányát, Valeri Yotov közléséből, Veliki Preszlávból ismerjük. Heitel és Pinter azonban még nem ismerhette a bulgáriai példányt, természetesen ezt felróni sem lehet nekik.

A IV. fejezet a középkori kardok és szablyák korai formáiról értekezik, a bronzkortól egészen a koraközépkorig. Pinter nem említi hogy a különböző kardtípusok importált formák, és nem a „román” területen végbement több évezredes fejlődés eredményei, mint ahogyan sajnos, nagyon sok esetben, főleg a népszerűsítő munkákban olvasható. A szerző súlyos mulasztása, hogy nem fejti ki egyértelműen: a bronzkori, vaskori és koraközép-

kori kardok és használóik között semmiféle kapcsolat sincs, sem formai, sem etnikai, sem kulturális tekintetben.

A népvándorlás korában használt fegyvereket Pinter, időrendi szempontból, négy csoportba sorolja: 1. hun kor (V. század közepe, kis keresztvassal ellátott kardok); 2. germán kor (az V. század második felétől a VI. század végéig, keresztvas nélküli kardok); 3. avar kor (VII. század (kis keresztvassal ellátott, iráni eredetű kardok); 4. román–szláv korszak (a IX. század végéig, frank típusú kardok). Tudomásunk szerint azonban a szakma az avar kort a VI–VIII. század végére és a IX. század elejére keltezi, a IX. század és a X. század eleje viszont a bolgár uralom korszakaként tárgyalható az Erdélyi-medencében (néhány nacionalista román kutató kivételével mindenki így is tárgyalja). Igaz került elő olyan lelet (a frank szárnyas lándzsa), ami nyugati, frank vagy morva hatásra enged következtetni, azonban a többi, Pinter által franknak minősített fegyver (kardok, balták, sarkantyúk) szép számmal ismert a mai Bulgária területéről is. Pinter egyszerűen „kifejeztette” a IX. századi Bolgár Birodalmat az akkori politikai térképről, helyette olyan fogalmat használ („román-szláv korszak”) ami merőben történelmietlen, csupán nacionalista ábrándokat kergető szakemberek XIX., XX. és sajnos XXI. századi román nemzeti romantikájához köthető.

A másik fegyverfajta, a szablya, a szerző szerint „ázsiai” eredetű népek révén került a koraközépkori fegyverzetbe. Bár néhány szablyára hasonlító, egyéltű, egyenes fegyver ismert a vas-, a dák és a római korból, Pinter szerint a szablya eredetét annak ellenére is az ázsiai nomád népek körében kell keresni, hogy ismert volt mind a perzsa hadseregben, mind Bizáncban, sőt hasonló fegyverleletek Bulgária nagy centrumaiból is jelentős számban kerültek elő. A Kárpát-medencében a VII. század második felében jelennek meg a szablyák, amelyek formai szempontból jelentősen különböznek a X–XI. században használt fegyverektől, mely utóbbiak a magyarok révén jelennek meg a Kárpát-medencében és az Al-Duna területén.

Az V. fejezet a szablyák, kardok előállításával, használatával és fejlődésével foglalkozik. A szerző két részre osztotta a fejezetet: az első részben a szablyák és kardok készítésével foglalkozik, a második részben pedig haszná-

latukkal. Egyértelműen kijelenthetjük, hogy a fejezet első része a dolgozat legjelentősebb és legsikeresebb része, ugyanis a román régészeti irodalomban a kardok és szablyák előállításának és használatának ilyen mélységű ismertetésére még nem került sor. Pinter kimerítően ismerteti a fegyverek készítésének folyamatát, a damasztolás technikáját, és sort kerít a rajnai műhelyek széles körű tevékenységnek a bemutatására is (amelyek hírért Al-Biruni [973–1038] vitte el az arab világba), valamint a szablyák és kardok összeszerelését.

A fejezet második része a kardok és szablyák használatát mutatja be. A csapás ereje a kard esetében kétszer nagyobb, mint a szablyáé, ám a szablya, e könnyűlovasság által használt fegyverfajta esetében nem a csapásereje, hanem annak irányítása volt a fontos, illetve a csukló gyors és ügyes használata. A szablyával a lovas metsz, illetve hasít. Az ívelt vonalú, felülről lefelé történő lendítéssel a mintegy fél kg súlyú szablya éle, az ellenkező mozdulatnál, visszarántásnál pedig a fokél veszélyezteti az ellenfelet. A jóval nehezebb, átlagosan egy kg súlyú karddal ugyanakkor egész karral, karját vállból lendítve vágott a használója. A szablyához szokott vitézek, amikor a kard vált általánosabban használttá, éppen ezért alakították át a kardok markolatát és hozták létre a szablyamarkolatú kardot. Pinter mindazonáltal elfeledte, hogy előkerült kardmarkolatú szablya is. E fegyver a szláv népesség fegyvereinek a magyar fegyverek nyomán és mintájára történt átalakulásának bizonyítéka lehet, ugyanis egy IX. századtól használatban volt temető bizonyíthatóan a X. századra datálható sírjából került elő.

A VI. fejezet a kard- és szablyatipológiával foglalkozik. A kardokat Pinter több szempontból rendszerezte. Használatuk alapján három csoportot állított fel. Az első csoportba a *csapásra* használt kardokat sorolta, melyek belül, a kard éle alapján, két időrendi alcsoportot különböztet meg: a) VIII–X. század (rövid él, széles vércsatorna); b) XI–XIII. század (hosszú él, keskeny vércsatorna). A második csoportba a *csapásra* és *szúrásra* használt kardokat, míg a harmadik csoportba a *csak szúrásra* használt kardokat sorolta.

Egy másik rendszerezési szempont alapján a kardok markolatának formája és hosszúsága szolgált: egykezes (VIII–XIV. század), másfélkezes (XIII–XIV. század), és kétkezes (XIV. század második fele) kardok.

A harmadik rendszerezési szempont a markolatgombok súlya volt, melynek alapján könnyű és nehéz markolatgombú kardokat különböztetett meg, bár sajnálatos módon egyetlen markolatgomb súlyát nem közölte. E három rendszerezési szempont alapján kardokat két nagy csoportba sorolta: „A” csoport: koraközépkori kardok; „B” csoport: a klasszikus középkorra keltezhető kardok.

Ez a rész egyben a dolgozat katalógusa is. Éppen ezért igen sajnálatos, hogy Pinter több kard- és szablyaletről megfeledeznek: a bihari X. típusú, a zombolyai, keglevicházai és nagykomlói S. típusú kardok hiányoznak a katalógusból, noha a nagykomlói kard a temesvári múzeumban, míg a keglevicházai példány a nagyszentmiklósi Bartók Béla Múzeumban van kiállítva. Nagy meglepetésünkre hiányzik a kolozsvári múzeumban kiállított dézsi S. típusú kardhoz tartozó keresztvas is, amit pedig még 1906-ban közölt Nagy Géza, nem találjuk a szakálházi kard említését, amiképpen az arad-csályai töredékes kardleletet sem. Szerintünk ugyanakkor a vetési kardot, jellegzetességei alapján, későbbre kell keltezni. Mindezek ellenére felhozható Pinter védelmére, hogy jelentős számú, később keltezendő kardot közöl, elsősorban a Dél-Erdélyhez tartozó múzeumokból.

A szablyák katalógusa éppoly hiányos, mint a kardoké. A kolozsvári Zápolya utcai temető rész öt szablyalete közül csupán kettőt ismer Pinter: a 4. és 6. sírből valókat, ám kifejejt a közölt 1. sír egyértelmű szablyamarkolatát és függesztőjét, illetve a 10. sír (László Gyula által sírrajzon közölt) szablyáját. Megemlíti az arad-csályai nemesfém-szerelések szablyát és a gombási 1. sír szablyáját, azonban kifejejt a bihari 8. sír, a maroskarnai 11. sír és a siklói 3. sír példányait. Ezen kívül meg kell említenünk hogy a kolozsvári Pata utcai temetőből még három közöletlen szablya került elő (a 25. sírből származó szablya élébe, Heitel Robert Radu híradása szerint, ezüst szálal kalapáltak).

Vitatkozánk a szerző azon kijelentésével is, hogy a szablya a XI. századra eltűnik a fegyverzetből. Szerinte Erdélyben (és a Partiumban), illetve a Bánságban csak a X. század első felében datálható lelőhelyekről ismert szablyalelet. Ez azonban távolról sem így van, hiszen például a kolozsvári Zápolya utcai temetőben előkerült leletek egy részét a század közepére, vagy második felére keltez-